ACCENTE ALE SPIRITULUI ENCICLOPEDIC FRANCEZ ÎN COLECTIA BRUKENTHAL

Natalia Deleanu

I. 0. Europa secolului al XVIII-lea

Secolul al XVIII-lea european este o perioadă de optimism infiltrat probabil în mentalitatea colectivă datorită creşterilor din diverse domenii. Există în primul rând o creştere demografică care a determinat dublarea populaţiei în decursul a două generaţii. Creşterea speranţei de viaţă a schimbat viziunea asupra viitorului, cu tot ceea ce implică ea, inclusiv grija pentru creşterea şi educarea copiilor. Cadrul vieţii materiale se îmbogăţeşte, se diversifică, se ameliorează nu într-un mod spectaculos, dar relativ constant, atrăgând schimbări în bine chiar şi în rândul celor mai puţin bogaţi. Se poate vorbi deci de un progres care, lucru important, se face simţit chiar şi în viaţa cotidiană.

I. 1. Spiritul francez în Europa

În fruntea schimbărilor se află Franţa şi Anglia care devin un model universal pentru restul Europei "constituită ca o enormă periferie, conştientă de întârzierea sa, provincie a unei metropole bicefale"[1]. În acest context, sunt totuşi puţini cei care preferă modelul englez: "Nuanţa de arhaism din modelul francez îl face mai atractiv şi mai accesibil"[2]. Franţa se bucură încă de prestigiul domniei lui Ludovic al XIV-lea şi continuă să constituie pentru principalele curţi europene modelul monarhiei administrative. Ea este în centrul atenţiei şi datorită prestigiului limbii sale: "Europa este trilingvă. Ea cunoaşte întotdeauna limba engleză, ea cunoaşte în primul rând franceza; germana se află în poziţia a treia"[3]. Aceste schimbări, progresul decelabil în foarte multe domenii, conştientizat de contemporani, duce la afirmarea clară a unui europocentrism indus de un anumit sentiment de superioritate, justificat de altfel, din multe puncte de vedere.

Astfel, Marchizul de Caraccioli publică la Veneţia şi la Paris în 1777 o lucrare cu un titlu mai mult decât semnificativ: "Parisul model al naţiunilor străine sau Europa franceză". El exclamă cu înflăcărare: "Italieni, englezi, germani, spanioli, portughezi,...sunteţi cu toţii fraţi, sunteţi cu toţii la fel de bravi şi de virtuoşi"[4]. Se exprimă astfel explicit şi entuziast, ideea unei singure Europe, unite mai ales prin cultură. Iar Jaucourt, cel mai prolific dintre colaboratorii Enciclopediei, afirma că Europa, prin tot ceea ce reprezintă ea, comerţ, navigaţie, bogăţie, gândire şi hărnicie, prin cunoaşterea artelor, a ştiinţelor, a meseriilor, este superioară restului lumii. Europa cultivă şi mişcarea, călătoria: *Citoyen du monde* înseamnă, printre altele şi să te poţi simţi acasă, în orişicare parte a acestui continent. Este frecventată Europa urbană, deoarece exotismul, natura şi pitorescul vor fi mai ales apanajul secolului viitor: "Parisul se situează în frunte desigur, vin apoi, cu mult în urmă Veneţia, Roma, Florenţa, prin tradiţie şi gust al plăcerii. Viena şi Londra sunt locuri unde oamenii călătoreau pentru ştiinţă; Berlin şi Petersburg interesează prin mijloacele puse în serviciul celebrităţilor de tot felul de către despoţii luminaţi, Frederic sau Ecaterina"[5].

I. 2. Spiritul francez la periferie - Transilvania

Extinderea spre est a graniţelor civilizaţiei europene, intensificarea procesului de recuperare a avut loc, după reîncorporarea Europei dunărene, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Transilvania are şi ea de câştigat, iar încercarea de sincronizare se face şi în plan cultural. De acum înainte, civilizaţia se va confunda cu mânuirea limbii scrise, iar societatea se va împărţi şi din acest punct de vedere: sunt cei care citesc în limba latină, cei care citesc în limba lor şi ceilalţi, "spre vest, mult mai mult spre est, pentru care transmiterea ştiinţei, dobândirea a ceea ce nu mai este civilizaţie, ci pur şi simplu cultură, se face prin mijloacele tradiţionale, "din văzute şi din auzite"[6]. Pentru cei care se găsesc la marginea focarelor de civilizaţie, handicapul întârzierii le va marca negativ dezvoltarea pentru multe generaţii. E tot atât de adevărat că, aproape întotdeauna, au apărut personalităţi care, prin calităţi deosebite, au reuşit de multe ori să ajute la recuperarea unor timpi şi la imprimarea unei direcţii corecte în dezvoltare.

---

[1] Pierre Chaunu, Civilizaţia Europei în secolul Luminilor, Bucureşti, 1986, vol. I, p. 267.
[2] Ibidem, p. 268.
[3] Ibidem, p. 386
[4] R. Pomeau, în Pierre Chaunu, op. cit., p. 63
[5] Pierre Chaunu, op. cit., p. 66.
[6] Ibidem p. 26.

www.mcdr.ro / www.cimec.ro

Transilvania era tocmai una din acele provincii de la marginea Imperiului austriac, ultima, dar nu cea din urmă, ea fiind cea mai mare şi una dintre cele mai bogate. În zona Sibiului se stabilise primul val de colonişti saşi. Trecerea la protestantism s-a făcut în masă, religia ajutând şi mai mult la sudarea comunităţii, la buna ei funcţionare, dezvoltând în acelaşi timp însă şi un conservatorism, o rezistenţă chiar, în faţa influenţelor, modelelor sau modelor exterioare. Cu o puternică identitate, bine organizată în toate sectoarele vieţii sale, comunitatea germană era firesc să nu se lase impresionată de ceea ce apărea nou în Europa şi să adopte foarte selectiv, dacă era cazul, ceea ce era nou în Imperiu.

I. 3. Baronul Samuel von Brukenthal

Personajul care a fost atras şi care a înţeles ceea ce însemna Europa a fost Samuel von Brukenthal (1721-1803), născut lângă Sibiu, guvernator al provinciei între 1777 şi 1787. Inteligent, ambiţios, caracterizat de concetăţeni dar şi de masoni, drept un tânăr strălucitor, el s-a integrat destul de firesc în curentul înnoitor ce se simţea în Europa, realizând necesitatea de a se dezvolta în cadrul ei, binefacerile preluării şi introducerii componentelor de progres şi civilizaţie, fără a impieta însă asupra a ceea ce reprezenta fundamentul de existenţă şi stabilitate al naţiunii sale. Samuel von Brukenthal se îndreaptă spre focarele de învăţătură şi cultură ale Europei, medii în general germane, familiare aproape, propice unei integrări rapide, surclasate însă de spiritul francez care domina ştergând graniţele, în primul rând pe cele lingvistice, ale curţilor şi Academiilor europene. Deja familiarizat cu limba franceză, folosită şi în lojile masonice din care făcea parte - un alt factor de recuperare şi răspândire a progresului - Samuel von Brukenthal va face studii la Jena şi Halle acolo unde, "Prin Prusia lui Frederic al doilea, Europa răsăriteană şi sudică din secolul al XVIII-lea imită monarhia şi administraţia lui Ludovic al XVIII-lea, redusă la proporţii mai modeste şi adaptată gustului zilei"[7]. Berlinul reuşeşte chiar, la sfârşitul secolului, performanţa de a fi, în acelaşi timp, "capitala exterioară a Europei francofone şi capitala necontestată a unui Aufklärung protestant de origine germană"[8]. Frederic cel mare, prieten al filozofilor şi al lui Voltaire în special, impusese Academiei publicarea lucrărilor în limba franceză, pentru ca descoperirile să beneficieze de posibilitatea comunicării lor într-o "limbă universală", instituind chiar şi un premiu pentru emulaţia savanţilor.

Inteligenţa, spiritul iscoditor, dorinţa de cunoaştere plăcerea de a munci, disciplina şi eficienţa l-au făcut pe Samuel von Brukenthal remarcat şi dorit se pare, chiar la curtea Împăratului, dar şi la Viena, capitala Imperiului din care făcea parte şi Transilvania. Spirit realist, el alege Viena unde, la Curtea Mariei Terezia, cosmopolitismul european şi francofon se manifestă puternic, imitarea francezilor fiind aici mai mult decât o modă, iradiind în tot imperiul. Samuel von Brukenthal a avut şansa de a trăi într-o perioadă în care însuşirile native şi înclinaţiile sale fireşti au fost alimentate şi încurajate de ceea ce oferea Europa acelei vremi. Aspiraţiile sale se confundau cu ideile şi idealurile celor mai luminate şi mai deschise minţi ale vremii sale: "Pretutindeni, de-a lungul întregii Europe, se precizează tot mai mult o conştiinţă a elitei"[9] care, pe de-o parte încearcă să găsească răspunsuri problemei principale a secolului, cunoaşterea, iar pe de altă parte, mai ales elita intelectuală a Franţei şi a Angliei ajută şi acordă sprijin "periferiei" - în care, "...structurile mentale, tradiţia naţională atârnă mai greu decât structurile mentale transpuse din Europa occidentală"[10]- în procesul de recuperare întreprins de despotismul luminat.

II. 0. Spiritul enciclopedic în secolul al XVIII-lea

Piere Chaunu, inversând o afirmaţie al lui Michelet, scrie că "Secolele al XVII-lea şi al XIX-lea inventează, secolul al XVIII-lea ilustrează, acumulează şi pregăteşte. Este perioada în care omenirea simte nevoia de a-şi ordona şi clasifica ceea ce s-a acumulat în domeniul cunoaşterii; există "Ambiţia, tendinţa, dorinţa sau necesitatea de a grupa şi de a da la iveală, de a construi o teorie a cunoaşterii, care devine marea operă dar în acelaşi timp şi punctul de impas al secolului al XVIII-lea"[11].

II. 1. Spirit enciclopedic în Europa

Bibliotecile, cabinetele, galeriile ce se înmulţesc în această perioadă reprezintă şi ele un răspuns la apetitul pentru cunoaştere ce se manifestă în această epocă, o încercare de a aduce mai aproape ştiinţa şi sursele de documentare. Astfel la Dresda, la începutul secolului al XVIII-lea se construieşte

[7] Ibidem p. 274, 275.
[8] Ibidem p. 275.
[9] Ibidem p. 272.
[10] Ibidem p. 216.
[11] Ibidem p. 39.

www.mcdr.ro / www.cimec.ro

palatul Zwinger (completat însă abia între 1847-1567 cu clădirea arhitectului Semper ce va servi drept Galerie de pictură), Britisch Museum se înfiinţează în 1753 doar cu două secţii, biblioteca şi sculptura antică, Die Nationalgalerie din Berlin va fi fondată în 1780, iar Louvre se va deschide în 1793, după Revoluţie.

II. 2. Spirit enciclopedic în Transilvania

În Transilvania, Teleki, contemporan cu Brukenthal, îmbrăţişează şi el modelul cultural european înfiinţând la Târgu Mureş o bibliotecă cu profil enciclopedic al cărei catalog realizat de el însuşi, corespundea cerinţelor europene ale epocii. La Alba Iulia, episcopul Bathyany Ignac(1741-1798), reuşeşte să realizeze o bibliotecă cu cărţi de mare valoare, un muzeu de antichităţi şi mineralogie şi un observator astronomic[12]. Tentat de o astfel de întreprindere este şi Samuel von Brukenthal. El începe să-şi realizeze Colecţia la Viena deja, atunci când, începând din 1758, deţine funcţii importante la Curte. Cabinetul, Colecţia sa vor primi aprecierile cunoscătorilor încă de la începuturi, fiind menţionate în *Almanach de Vienne en faveur des étrangers* din 1773, înainte chiar de a fi aduse în 1778, în Palatul Brukenthal din Sibiu. Uneori, o colecţie este o adevărată operă, cu o istorie şi un destin proprii, câştigându-şi în timp independenţa faţă de cel care a creat-o deşi, de obicei, ea păstrează marca proprietarului ei şi, uneori, pe cea a epocii în care a fost constituită. Vom încerca să punem în evidenţă unicitatea Colecţiei Brukenthal, originalitatea, calitatea şi generozitatea morală a fondatorului său.

III. 0. Spirit enciclopedic francez în Colecţia Brukenthal

Cele câteva cuvinte despre profilul unor mari colecţii din Europa şi Transilvania, contemporane cu aceea a lui Brukenthal au încercat să anticipeze ideea că Brukenthal a urmat un alt fel de model în construirea colecţiei sale. Noul spirit european al Luminilor filosofilor francezi, intersectat benefic de Aufklärung-ul german, elemente care s-au grefat perfect pe terenul oferit de educaţia protestantă şi de inteligenţa vie şi tenace a viitorului guvernator, au impregnat întreaga sa activitate. In multele analize dedicate vieţii şi personalităţii baronului Samuel von Brukenthal s-au făcut nu puţine referiri la influenţa culturii şi a filozofiei germane în formarea sa. Prezenţa unui spirit francez - dat fiind faptul că Sibiul se găsea relativ departe de centrele în care Franţa se impunea cu putere - nu a interesat aproape deloc. Şi totuşi el există şi e foarte evident în **componenţa**, în **structura** şi în **finalitatea** Colecţiei lui Samuel von Brukenthal.

III. 1. Componenţa Colecţiei

Colecţia Brukenthal cuprinde, aşa cum precizează chiar Samuel von Brukenthal în Testamentul[13]său: "colecţiile de cărţi, tablouri, gravuri, monede, arme, antichităţi, minerale," iar epitetul de enciclopedic se impune de la sine. Nu în toate domeniile - pentru că, de fapt, sunt domenii ale unei singure şi unitare **Colecţii** - prezenţa franceză este demnă de menţionat.

III. 1. a. Pinacoteca Brukenthal adăposteşte doar câteva pânze ale unor pictori francezi (aproximativ 3o de lucrări ale unor pictori anonimi, în general, lucrări de atelier: Oudry, Pierre Mignard, Raoux, Bourdon, Jean Baptiste Marie Pierre, etc.) o parte neînsemnată practic, ca număr şi valoare, faţă de piesele din celelalte şcoli, flamandă, olandeză, italiană şi chiar austriacă şi germană. Motivele, preferinţele lui Brukenthal sau imposibilitatea achiziţionării lor, nu se cunosc.

III. 1. b. Este semnificativă prezenţa franceză tocmai în domenii precum gravura şi cartea, domenii cărora secolul al XVIII-lea le-a acordat o mare importanţă, deoarece ele favorizau răspândirea informaţiilor, a cunoştinţelor şi a artelor. Astfel, gravura va răspunde mai ales necesităţii de răspândire şi tezaurizare a creaţiilor din cele mai variate domenii, aici fiind vorba de artă, deoarece "gravura conservă şi multiplică"[14]: "Tablourile sunt toate supuse pieirii: frigul, căldura, aerul şi viermii au şi distrus multe dintre ele. Gravurii îi e dat să salveze ceea ce poate fi păstrat. Dacă ar ţine cât de cât la gloria lor, pictorii n-ar trebui deci să piardă din vedere pe gravori"[15]. Penuria de tablouri din şcoala franceză este compensată astfel de **colecţia de gravură franceză care, ca pondere, se află pe locul doi cu un număr de 245 de gravuri**, după şcoala germană care numără 552 de gravuri (dar înaintea celei italiene, cu 175 de gravuri, celei flamando-olandeze cu 161 de gravuri sau a celei engleze cu 60 de piese). Gravorii francezi prezenţi

[12] apud Victor Neumann, Tentaţia lui homo-europaeus.
[13] Testamentul baronului Samuel von Brukenthal, Arhivele Statuluzi, Sibiu, Colecţia de documente Brukenthal CD 1-31,nr.28, în Gudrun -Liane Ittu,"Muzeul Brukenthal de la constituirea colecţiilor până în zilele noastre". în Convergenţe transilvane, vol. 9, p. 83.
[14] Denis Diderot, Scrieri despre artă, Bucureşti, 1967, p. 206.
[15] Ibidem p. 203.

www.mcdr.ro / www.cimec.ro

sunt nume bine cunoscute de artişti din secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea: Jean Moyreau, Nicolas Dorigny, Fr. G. Edelink, Poilly, G. Audran, Jean Pesne, E. Piccart, N. Lessueur, Cl.H. Watelet, Le Gouaz, N. Delaunay, Janinet, J.J. Avril şi alţii. Albumele cuprind reproduceri după tablouri existente în cabinetele unor mari colecţionari: "Recueil d'estampes d'après les plus célébres tableaux de la Galerie Royale de Dresde" Dresde 1753-1757, "Recueuil d'estampes d'après les tableaux de la Galerie et du cabinet de S. E. Mr. Le Comte de Brhul Premierministre de S.M.le Roi de Pologne. Electeur de Saxe", "Recueil d'estampes d'après les plus beaux desseins qui sont en France. Dans le Cabinet du Roi, dans celui de M. le Duc d'Orléans, et dans d'autres Cabinets. Divisé suivants les différentes écoles. Avec un abrégé de la vie des Peintres et une description de chaque Tableau." Toate aceste lucrări constituiau deschideri şi posibilităţi de informare şi instruire pentru cei care nu aveau acces direct la marile opere de artă.

III. 1. c. Secolul al XVIII-lea este un secol al cărţii, al răspândirii cunoştinţelor prin intermediul cuvântului scris: "Între 1680 şi 1780 difuzarea conţinutului tot mai vast al civilizaţiei scrise, prin scriere, este multiplicată de 20 de ori"[16]. Există, poate pentru prima oară, o dorinţă şi o nelinişte în acelaşi timp, că nu toate datele, cunoştinţele, creaţiile omului vor putea fi cunoscute şi răspândite. E un fel de criză a informaţiei, iar acceptarea unei limbi universale, franceza, precum şi apariţia marilor tratate, al enciclopediilor dar şi al numeroaselor dicţionare "de buzunar" încearcă să răspundă acestei adevărate provocări a secolului prin crearea unui "univers livresc de tip enciclopedic".

Biblioteca este domeniul preferat al lui Brukenthal, căruia el i-a acordat o constantă atenţie, achiziţionând carte în aşa fel încât să fie acoperite cât mai multe domenii, el fiind mereu la curent cu ceea ce apărea sau cu ceea ce se putea achiziţiona din colecţii mai vechi. Colecţia personală a baronului ne poate da o idee despre preferinţele şi scopurile lui Brukenthal, ea reprezentând în "mic" ceea ce conţine întreaga bibliotecă, chiar şi în privinţa raportului între autorii din diverse ţări sau a limbilor în care sunt scrise, raport ce se prezintă astfel: în limba germană există 264 de titluri (aici fiind considerat titlu şi "opere complete" care pot cuprinde numeroase volume); **lucrările în limba franceză se află** din nou, **pe locul al doilea cu 127 de titluri**, cele în engleză cuprind 74 de titluri, în italiană 22, cele în latină 6, în maghiară şi spaniolă câte două, iar în greacă unul.

Tematica este diversă şi se repetă în aproape fiecare serie lingvistică importantă: filozofie, religie, ştiinţă, beletristică, politică, drept, artă militară, medicină, artă, arhitectură, educaţie, documentare. Autorii sunt de calitate începând cu Homer, Plinius, Cesar, Virgilius, Titus Livius, Euripide, Plaut, Lucian, Tacitus, Xenophon, Plutarh, Pindar, Herodot, Cicero, Tucidide, continuând cu Cervantes, Shakespeare, Tasso, Milton, Boccaccio, Chaucer, Swift, Daniel Defoe, Joung, Pope, Aretino, Metastasio, Ariosto, Gibbon, Addison, Watts, Butler, D.Hume, Lessing, Schlegel, Klopstock, Basedow, Herder, Goethe, Schiller, Nicolai, Kleist, Bacon, Shaftesbury, Cantemir, H. Grotius, Pontopidan şi alţii bineînţeles, în original sau traduşi.

Pleiada de autori francezi (unele cărţi au fost achiziţionate de la ambasadorul Franţei la Viena, prinţul Louis de Rohan): Rabelais, Descartes, Malherbe, Molière, La Fontaine, Racine, Corneille, Montaigne, Guy de Balzac, Regner, Marmontel, Montesquieu, Fontenelle, Boileau, Voltaire şi Rousseau cu opera completă, Marivaux, Scarron, Dorat, Diderot, Helvetius, Prevost, Destouches, Buffon, şi nu în ultimul rând, Frederic al II-lea, cu operele postume, scrise într-o franceză impecabilă – prezenţi în colecţia personală a baronului sunt o dovadă clară şi sigură a gustului şi preferinţelor sale.

III.2. Structura Colecţiei

Un compartiment aparte îl constituie cel de informare, preţuit şi considerat esenţial pentru răspândirea cât mai largă a cunoştinţelor. Există în această bibliotecă o enciclopedie pentru artişti, dicţionare - portative, domestic, istoric, geografic, militar, bilingve, explicative - anale şi cataloage. Dintre lucrările de acest gen în limba franceză amintim: "Dictionnaire domestique portatif," Paris 1765, "Dictionnaire militaire ou Recueuil alphabétique de tous les termes propres à la guerre", Dresde, 1751, etc.

III.2.a. Enciclopedia lui Diderot şi D'Alembert

Cercetarea sectorului documentar a seriei franceze din domeniul de carte, a furnizat cheia, grila de interpretare a întreprinderii lui Brukenthal şi anume faptul că, epitetul de "enciclopedic" care se cere aplicat în mod firesc întregii sale colecţii, trebuie înţeles aici şi într-un sens mai precis, cu trimitere directă la ceea ce a constituit unul din cele mai importante evenimente ale secolului al XVIII-lea, apariţia **Enciclopediei,**

[16] Pierre Chaunu, op. cit. p. 50.

www.mcdr.ro / www.cimec.ro

coordonată de Diderot şi D'Alembert, începând cu anul 1751 până în 1780, *corpus*-ul gândirii radicale a Secolului Luminilor. S-au făcut cercetări în colecţiile particulare pentru a se vedea cine au fost cei care au achiziţionat-o şi s-a ajuns la concluzia că aceştia fac parte din categorii sociale destul de apropiate aceleia căreia îi aparţin colaboratorii Enciclopediei: membri ai academiilor, jurişti, avocaţi, financiari. Baronul von Brukenthal se încadrează în acest tipar şi, într-adevăr, în Colecţia sa există această lucrare. Interesul pentru ea este demonstrat şi de faptul că, în biblioteca sa personală, se aflau la îndemână, două dintre scrierile legate direct de Enciclopedie, e vorba de Dictionnaire portatif des arts et des métiers, contenant en abrégé l'histoire, la description et la police des arts et des métiers, des fabriques et manufactures de France et des pays étrangers, Yverdon," 1766-1767 şi "Questions sur L'Encyclopédie par des amateurs," 1770-1772.

Enciclopedia nu este doar o înşiruire în ordine alfabetică a unui număr imens de termeni din cele mai diferite domenii. Dorită la început ca o simplă adaptare după "Cyclopedia or Universal dictionary of the arts and sciences" de Ephraim Chambers (1728), ea capătă sub coordonarea lui Diderot, şi datorită lui Le Breton şi Malherbes, o dimensiune continentală *Encyclopédie ou dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers par une société des gens de lettres*" a grupat în jurul ei mari nume ale culturii franceze: Voltaire, Marmontel, Helvetius, D'Alembert, Rousseau şi mulţi alţii. Ea cuprinde împreună cu suplimentele şi cu cele 12 volume din *Recueuil de planches sur les sciences, les arts libéraux et les arts mécaniques, avec leur explication*, un total de 35 de volume. Important este faptul că, autorii ei au dorit ca luând drept model, Sistemul cunoştinţelor umane al filosofului Roger Bacon, să instruiască, dăruind cititorilor o imagine globală, structurată logic a ceea ce acumulase omenirea în decursul secolelor. Tabelul de la începutul primului volum, *Système figuré des connaissances humaines*, acel "mapamond al ştiinţelor şi artelor" urmat de explicarea lui "detaliată" - necesară după autori, "pentru a cunoaşte noi înşine şi să expunem clar şi celorlalţi obiectul unei Enciclopedii" - dau adevărata dimensiune a lucrării, care încerca să includă ştiinţa, arta şi meseriile sub semnul generic, unificator, de necontestat, al gândirii, al capacităţii umane de a înţelege: "Fiinţele fizice acţionează după simţuri. Impresiile acestor fiinţe excită percepţiile în Înţelegere. Înţelegerea (L' Entendement) nu se ocupă de percepţiile sale decât în trei feluri conform celor trei facultăţi principale: Memoria, Raţiunea, Imaginaţia. Fie Înţelegerea face o enumerare pur şi simplu a percepţiilor sale prin Memorie; fie le examinează, le compară şi le digeră prin Raţiune; fie se complace a le imita şi a le contrafaca prin Imaginaţie. De unde rezultă o distribuţie generală a Cunoaşterii umane ce pare destul de bine fondată; în Memorie, care se raportează la Istorie; în Filozofie care emană din Raţiune; şi în Poezie care se naşte din Imaginaţie"[17]. Bineînţeles că explicaţiile continuă, fiecare domeniu dând la iveală alte şi alte ramificaţii: Istoria se împarte în sacră, civilă şi naturală. Filozofia - sinonimă cu ştiinţa - este domeniul din cunoaşterea umană cel mai întins deoarece "Aproape nu există obiect perceput de simţuri din care reflecţia să nu fi făcut o Ştiinţă"[18]. De aceea vor exista Ştiinţa despre Dumnezeu, Ştiinţa despre Om, Ştiinţa despre Natură. Imaginaţia deci, Poezia, care are drept obiect oameni imaginaţi sau imitaţii ale oamenilor istorici, spre deosebire de Istorie care se ocupă de oameni reali: "Noi înţelegem aici prin Poezie ceea ce este Ficţiune" de aici includerea tuturor artelor în acest capitol, însoţite de explicaţii pertinente: "Poetul, Muzicianul, Pictorul, Sculptorul, Gravorul, etc. imită şi contrafac Natura"[19] dar fiecare cu mijloace şi materiale diferite.

III. 2. b. Colecţia Brukenthal

Cercetarea domeniilor de gravură şi carte franceză a scos în evidenţă un aspect, o componentă a **Colecţiei**, care în general, rămâne ascunsă atunci când aceasta este abordată în mod obişnuit, după şcoli, cronologic, tipologic, etc. De fapt ea funcţionează conform unui principiu compensatoriu şi complementar, constituindu-se într-o construcţie, într-o totalitate bine organizată, în care părţile sunt dependente de întreg şi, mai ales, solidare unele cu altele[20]: astfel penuria din domeniul picturii franceze este compensată de numărul mare de gravuri (am văzut, a doua ca mărime după colecţia germană); bogatul domeniu al cărţii franceze cuprinde lucrări (cataloage, lucrări de specialitate) ce constituie un aparat documentar pentru alte domenii: numismatic, arheologic, militar, minerale. În Bibliotecă, se află un

[17] Explication détaillé des connaissances humaines în "Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers, par une société des gens de lettres, mis en ordre et publié par M. Diderot de l'Académie royale des Sciences et par M. D'Alembrt, Paris, 1751.
[18] Ibidem.
[19] Ibidem.
[20] Paul Popescu- Neveanu, Dicţionar de psihologie, Bucureşti, 1978, p. 678.

www.mcdr.ro / www.cimec.ro

număr mare de cărți prețioase și reprezentative având ilustrații executate de gravori celebri, de exemplu opera lui Voltaire în ediția Condorcet în 70 de volume din 1784-1786, ilustrată de Largilière, Jean Moreau le Jeune, "Decameronul" ilustrat de Gravelot, L'Empereur; Teatru de Corneille este ilustrat de același Gravelot, Poemele lui Dorat sunt ilustrate de Eisen după care mai există încă două gravuri pendante. Există gravuri separate, ilustrații de carte, completând astfel lipsa imaginilor din unele exemplare aflate în bibliotecă (La Fontaine, Marmontel). Două caricaturi, ale lui Voltaire și Rameau, completează portretul celor doi autori. La fel există gravuri ce suplinesc puținătatea picturilor dintr-o anumită școală sau perioadă (Rafael, Poussin, Boucher, etc.). Gravuri reprezentând actrițe cunoscute în roluri din piesele unor autori prezenți în bibliotecă dau o imagine mai completă a faptului teatral respectiv. Uneori miniaturile se adaugă portretisticii secolului al XVIII-lea, la fel uneori și medaliile sau monedele.

Organizarea unor expoziții interdisciplinare a scos în evidență conexiunile între domenii (pictură, gravură, carte, arte decorative sau numismatică), izomorfismul tematic pe orizontală, între seriile lingvistice sau pe școli, în timp ce, pe verticală, domeniile au o desfășurare diacronică paralelă. În acest mod se facilitează și se îmbogățește posibilitatea de documentare asupra unui anumit subiect.

III. 2. c. Schema structurantă a Enciclopediei și coordonatele de dezvoltare ale Colecției

Legătura între Colecția Brukenthal și Enciclopedia lui Diderot constă în faptul că nu doar structura Enciclopediei pare a fi determinată de acel "Sistem figurat al cunoștințelor umane": practic, în cadrul fiecărui domeniu al Colecției, carte, gravură, pictură, numismatică, arheologie, există lucrări, obiecte ce pot acoperi compartimentele Sistemului: Memoria - Istoria, Filozofia - Știința și Imaginația - Poezia; iar dacă în unul din domenii există lacune în cadrul unui anumit compartiment, se poate face apel la o lucrare din alt domeniu de exprimare sau la o altă serie, lingvistică, de școală, etc. așa cum, în Enciclopedie, se fac trimiteri la alt articol. În acest mod, ponderea diferită a unor obiecte sau lucrări în cadrul diverselor domenii sau serii nu contează prea mult pentru cunoaștere, importantă fiind informația, indiferent sub ce formă apare ea.**Colecția** se constituie astfel într-un tot unitar având drept **lege imanentă de dezvoltare** tocmai acest principiu de compensație prin complementaritate, inspirat de **schema structurantă** a **Enciclopediei,** expresie a nivelului de cunoaștere a secolului al XVIII-lea. Colecția nu este închisă, nu este statică, ea funcționează asemenea unei **structuri**: ea înseamnă mai mult decât conținutul ei, ea este conținutul însuși, prins într-o organizare logică, conceput ca o proprietate a ei[21].

Brukenthal face în Testament dovada faptului că structura, nu doar a Colecției ci a întregii sale întreprinderi, a fundației sale de fapt, nu este aleatorie: el a urmărit crearea unui tot armonios, al unui întreg, asemenea sistemelor prin care nu puținii filosofi ai vremii încercau să-și exprime ideile: "Construirea și amenajarea caselor, precum și amenajarea grădinilor a necesitat un efort considerabil și totodată cheltuieli însemnate. Același lucru se poate afirma și despre colecții; investiția de strădanie, de hărnicie și de perseverență merită chiar mai mult decât banii cheltuiți. Atât terenurile, casele, grădinile cât și colecțiile vor necesita și pe viitor, pentru menținerea lor în starea în care eu le predau, sau pentru sporirea lor, depunerea unor eforturi cel puțin la fel de mari ca cele depuse până în prezent. *Perspectiva decăderii și devalorizării bunurilor mele, pe care le-ar cauza-o orice fel de partiție, care ar fi și în detrimentul publicului, mă obligă să iau măsuri de protecție pentru ca averea mea să rămână un întreg*"[22].

III. 2. d. Expoziția "MEMOIRE RAISON IMAGINATION - spirit enciclopedic francez în Colecția Brukenthal"

Exemplificarea ideii că tripticul distribuției cunoștințelor umane, Rațiune (filosofie-știință), Memorie (istorie), Imaginație (poezie) funcționează în cadrul Colecției baronului Samuel von Brukenthal, s-a făcut prin realizarea în anul 2000, a unei expoziții ce avea drept concept această "distribuție genealogică a cunoștințelor umane", obiectul Enciclopediei: două săli au fost dedicate Memoriei, sala principală Rațiunii, și firesc, secolului al XVIII-lea, epocii lui Brukenthal, alte două săli au adăpostit lucrările Imaginației, iar singura problemă, într-adevăr dificilă, a fost renunțarea la o mulțime de obiecte cu care, foarte ușor, s-ar fi putut ilustra toate ramificațiile stufosului "Système figuré des connaissances humaines"[23]. Expoziția a avut drept suport și punct de plecare prezența franceză în domeniile de gravură,

[21] Ibidem.

[22] Testamentul Brukenthal, în op. cit. p. 83.

[23] Pentru exemplificare, prezentăm module din cadrul expoziției: în sala "Samuel von Brukenthal și epoca sa sub semnul luminilor rațiunii" un modul ilustrând felul în care mișcarea ideilor avea să ducă la schimbări care au scăpat previziunilor și dorințelor filosofilor și a despoților luminați: într-o vitrină sunt prezente volume semnificative din operele lui Voltaire, J. J. Rousseau,, apoi o mică lucrare "Istoria Franței timp de tei luni sau

www.mcdr.ro / www.cimec.ro

pictură şi carte, apelând de asemenea la domeniul numismaticii, la minerale, la piese de arheologie şi artă decorativă. Planşele Enciclopediei, adevărate opere de artă, funcţionale în acelaşi timp pentru a putea fi de folos mai ales artizanului care citeşte "aflându-se la intersecţia dintre cultura tradiţională şi civilizaţia scrisului", au indicat, au ilustrat ori au completat în mod fericit, o anumită secvenţă.

III. 3. Finalitatea

O colecţie, mai mult decât o operă de artă uneori, se comportă asemenea unui organism, păstrând amprentele timpurilor prin care trece, dezvoltându-se, alteori însă împuţinându-se, murind chiar prin reîmprăştiere, revenind la starea gregară de început, aceea de obiecte disparate. O colecţie se formează în primul rând urmând coordonatele gustului, preferinţelor, pregătirii intelectuale şi nu în ultimul rând, a posibilităţilor pecuniare ale colecţionarului. Uneori, mai devreme sau mai târziu, în chiar timpul vieţii proprietarului sau la sfârşitul ei, se conturează mai clar şi **finalitatea**, sub forma donaţiei spre persoane particulare sau spre instituţii astfel că, de multe ori, soarta, viitorul unei colecţii, depinde de un ultim gest care, la rândul lui pune în evidenţă calitatea morală a celui care a creat-o.

Despre Samuel von Brukenthal nu avem prea multe date legate de firea sau personalitatea sa, mai mult lucruri indirecte, din care putem ghici câte ceva. Viaţa sa, privită prin prisma operei sale, apare ca fiind foarte armonioasă. El însuşi menţionează de câteva ori în **Testament**, că l-a urmărit deja cu ani în urmă gândul "ordonării" situaţiei treburilor sale, gând ce i s-a cuibărit în suflet şi l-a însoţit pretutindeni. Pe de altă parte, sfatul şi în acelaşi timp speranţa sa este ca, Dumnezeu care l-a călăuzit "în chip minunat, înţelept şi plin de bunătate prin toate greutăţile acestei vieţi...nu-i va părăsi nici pe moştenitori...dacă aceştia îl vor iubi temându-l şi vor trăi creştineşte nu numai pentru ei, ci se vor îngriji de binele tuturor"[24]. Putem deduce că Samuel von Brukenthal a trăit încercând să genereze în jurul lui un univers ordonat spre binele nu doar al lui, ci şi al celorlalţi, grija lui fiind ca şi după dispariţia sa, totul să urmeze acelaşi curs, să funcţioneze în acelaşi mod. Astfel, Testamentul va fi întocmit(ianuarie,1802) având la bază un principiu (*fidei comis*) ce convenea scopului său de a păstra averea într-un întreg, dorinţă ce avea drept fundament "o intenţie patriotică şi de interes public"[25]. În acelaşi spirit al ideilor enciclopediştilor francezi pentru care instruire şi educaţia sunt principalele căi de acces spre bunăstare şi fericire, Brukenthal va hotărî ca "biblioteca, tablourile şi gravurile, apoi colecţia de minerale, antichităţile şi colecţia de numismatică care, în întregimea lor, împreună cu fondul de 36000 de florini, vor trece în proprietatea veşnică şi de necontestat a Gimnaziului Evanghelic din Sibiu"[26]. pentru care va lăsa şi un capital de 8000 de florini, bani care vor trebui puşi cu dobândă, iar anual vor fi folosiţi 100 de florini pentru reparaţiile curente ale bisericii, diferenţa fiind folosită pentru mai buna retribuire a personalului didactic şi pentru angajarea unui instructor de desen sau a unui profesor de tehnologie"[27]. Acelaşi spirit îi dictează hotărârea ca din momentul în care "va fi constituit şi depus capitalul de 36000 de florini, iar din dobânzi se va putea plăti un bibliotecar şi personal de îngrijire, accesul la bibliotecă, la pinacotecă, la colecţiile de minerale şi numismatică să fie posibil în casa mea din Sibiu, destinată păstrării acestora, în anumite zile şi anumite ore"[28], adică să continue ceea ce începuse el în timpul vieţii, încă din 1790, devansând astfel deschiderea spre public al altor aşezăminte de acest fel din Europa.

Samuel von Brukenthal nu este un simplu colecţionar, el îşi dedică viaţa realizării unui adevărat act de cultură, el face operă de civilizare, de integrare contribuind la înscrierea Sibiului în acele "coridoare culturale", care au legat Estul de Vest, încercând să depăşească ideea unui naţionalism îngust şi al unui complex de marginalizare. El a optat de la bun început, pentru modelul unui om politic şi de cultură, asemenea celui creionat de cei doi enciclopedişti, Diderot şi D'Alembert în discursul preliminar al

relatarea exactă în a evenimentelor care au avut loc la Paris, Versailles şi în Provincii de la 15 mai până la 15 august 1789, Paris, 1789; tabloul este completat de "Constituţia Republicii Franceze propusă poporului francez de către Adunarea Constituantă", Paris, Anul 3 al Republicii Franceze, una şi indivizibilă, iar abatele Mably scrie "Despre drepturile şi îndatoririle cetăţenilor". Nîmes, 1793. Domeniul numismatic prezintă medalii emise la moartea lui Ludovic al XVI-lea, un jeton de intrare la clubul Cordelierilor; în stânga vitrinei apar două gravuri înfăţişând oameni simpli, dintr-un ciclu de gravuri de Jean -Baptiste Marie Pierre(1713-1789), iar în stânga, portretul, reginei Marie Antoinette decapitată în 1793 fiica Mariei Theresia, realizat de Johann Martin Stock (1742-1800) şi o planşă din Enciclopedie, înfăţişând arborele genealogic al Casei regale franceze.

[24] Testamentul Brukenthal în op. cit., p. 91.

[25] Ibidem, p. 84.

[26] Ibidem. p. 86.

[27] Ibidem p. 90.

[28] Ibidem p. 88.

www.mcdr.ro / www.cimec.ro

Enciclopediei: o personalitate care gândeşte, dorind să obţină aprecierea "celor care gândesc: Publicul, Străinii şi Posteritatea". Samuel von Brukenthal ar putea spune la fel cu poetul: "Exegi monumentum aere perennius"...

1. Frontispiciul Enciclopediei lui Diderot şi D'Alembert, Paris, opera gravorului Nicolas Cochin fiul (1715-1790), 1751, vol. I. p. 1

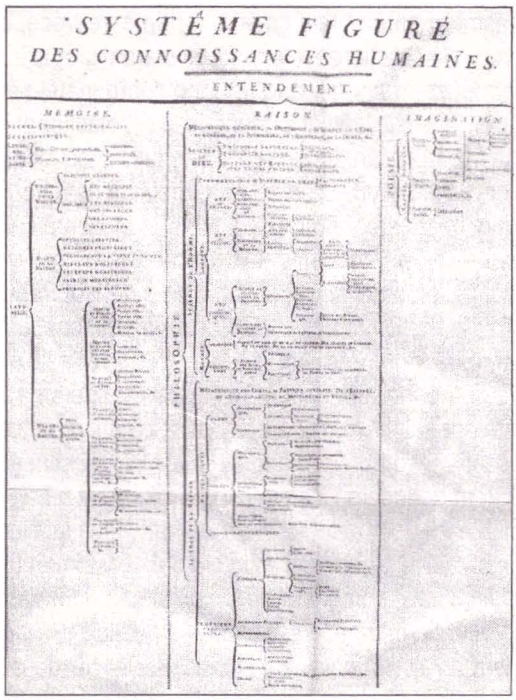

2. Sistemul figurat al cunoştinţelor umane, în Enciclopedie

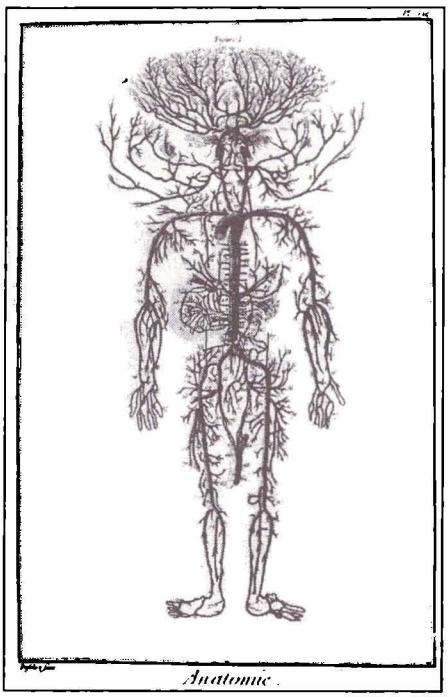

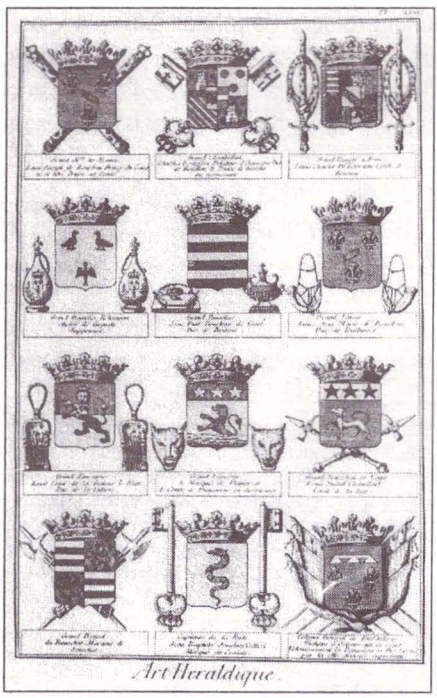

3, 4. Planşe din volumele supliment ale Enciclopediei

www.mcdr.ro / www.cimec.ro

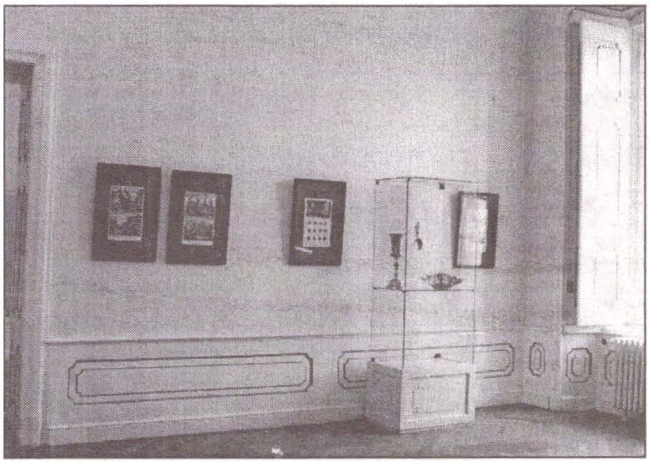

5, 6, 7. Imagini din Expoziția Memoire Raison Imagination - spirit enciclopedic în Colecția Brukenthal

www.mcdr.ro / www.cimec.ro

L' ACCENT DE L' ESPRIT FRANÇAIS DANS LA COLLECTION BRUKENTHAL

Résumé

Samuel von Brukenthal(1721-1803) s'est formé du point de vue intellectuel et politique dans une Europe cosmopolite et francophone, dont les réverbérations se ressentaient jusqu'aux pays carpato-danubiens. Halle et Jena, des villes qui portaient l'empreinte de Frédéric le Grand, grand ami et admirateur de la langue et des philosophes français, surtout de Voltaire, la Cour de l'impératrice Marie Thérèse, où l'imitation des Français était plus qu'une mode, l'appartenance à la maçonnerie qui utilisait toujours la langue française, voilà les circonstances et les milieux où Samuel von Brukenthal s'était laissé pénétré par le nouvel esprit européen du Siècle des Lumières qui s'intersectait d'une manière bénéfique, avec l'Aufklärung allemand. Ces éléments se sont parfaitement greffés sur le terrain offert par l'éducation protestante et l'intelligence vive et tenace du futur gouverneur de la Transylvanie(1777-1787).

L'influence de la France, en générale peu décelable en Transylvanie, se fait présente d'une manière inédite et assez prégnante dans le **contenu, la structure** et **la finalité** de la **Collection** Brukenthal, l'œuvre de sa vie, qui englobe divers domaines: des livres, des peintures, des gravures, des médailles, des pièces archéologiques et des minéraux.

L'analyse du **contenu** de la collection, revèle une remarquable présence française: les œuvres des auteurs français occupent le deuxième place - après celles des auteurs allemands - dans deux des domaines, considérés comme importants au XVIII-e s, il s'agit de la gravure et des livres, parce qu'ils représentent des moyens par lesquels on favorise l'information et la transmission des connaissances.
L'épithète d'„encyclopédique" qui peut en générale s'appliquer à une si grande et variée collection, reçoit, alors qu'il s'agit de la Collection Brukenthal, un sens particulier parce que, par ses caractéristiques, elle renvoie á **L'Encyclopédie,** où Dictionnaire raisonné des Sciences, des Arts et des Métiers(1751.1752), le *corpus* de la pensé radical du siècle, qui avait groupé autour de lui de grands noms de la culture française comme Diderot, D'Alembert, Voltaire, Marmontel, D'Holbach, Rousseau et beaucoup d'autres. Ainsi, à une recherche attentive, on se rend compte que la Collection n'a pas pris naissance d'une manière aléatoire et que sa **structure** suit les trajectoires tracées par les coordonnées du *Système des connaissances humaines,* le fondement de la courageuse entreprise de Diderot et de ses collaborateurs.

LA MEMOIRE, LA RAISON et L'IMAGINATION donnent naissance à L'Histoire, à la Science et à la Poésie, les trois manières par lesquelles L'ENTENDEMENT, l'intelligence, s'occupe de ses perceptions. On peut supposer que Samuel von Brukenthal avait construit sa Collection, que lui-même considérait comme un TOUT, ayant en vue l'illustration, le mieux possible, de ce triptyque des résultas de la recherche des connaissances humaines.

Les réglements du Testament de Samuel von Brukenthal sont encore une preuve en faveur de l'idée que la **finalité** de l'oeuvre de Brukenthal s'inscrit, elle aussi, dans l'esprit des idées des encyclopédistes français pour lesquels, l'instruction et l'éducation constituent la principale modalité d'accéder au bien-être et au bonheur: la Collection en toute son intègralité allait devenir la propriété définitive du Collège Évangélique de Sibiu

La manière dont le baron Brukenthal a envisagé la structure de sa Collection, traduite dans des termes modernes, manifeste encore son pragmatisme, son efficacité, par ce qu'elle a permis le développement ultérieur de la Collection fait qui, au fur et à mesure, a rendu possible, la fondation des compartiments indépendants, mais qui gardent toujours leurs liens originaires intrinsèques: une Bibliothèque, avec un vaste appareil scientifique et de documentation, un Musée d'histoire, un Musée d'histoire des sciences naturelles, et le Palais, l'abri de beaux - arts, tous intégrés sous l'emblème du Musée National Brukenthal.

LA LISTE DES ILLUSTRATIONS

1. Frontispice de L' Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers, Paris,1751, Tome I.er, p.1, oeuvre de Nicolas Cochin fils (1715-1790)
2. Système figuré des connaissances humaines, dans l'Encyclopédie
3, 4. Planches des volumes suppléments de l'Encyclopédie
5, 6, 7. Images de l'exposition Memoire Raison Imagination- esprit encyclopédique français dans la Collection Brukenthal

www.mcdr.ro / www.cimec.ro